

Niet Aangeboren Hersenletsel (NAH)

Kennisgroep Speciaal

Kennisgroep Speciaal is een samenwerkingsverband van organisaties voor speciaal (Mytyl)onderwijs gericht op het delen en ontwikkelen van kwalitatief hoogstaande kennis en expertise die duurzaam en toekomstgericht is. Einddoel daarbij blijft altijd de vraag: "Wat kan ik voor de leerling en zijn omgeving betekenen?"

Zie voor uitgebreide informatie: www.kennisgroepspeciaal.nl.

Over de kenniskaarten

De informatie op de kenniskaarten is een samenvatting van de beschikbare kennis vanuit diverse bronnen en heeft steeds betrekking op één specifiek ziektebeeld, beperking of ontwikkelingsgebied in relatie tot de schoolpraktijk. Er is een uitgebreide reeks kenniskaarten beschikbaar. Collega's met veel kennis over het onderwerp schrijven samen de kenniskaart. Het zijn professionals die elkaar aanvullen vanuit diverse disciplines (onderwijs, zorg en (para)medici). Zij brengen kennis, specifiek gericht op de schoolpraktijk, in. Binnen revalidatiecentra zijn folders over veel ziektebeelden en beperkingen beschikbaar. Die folders zijn meer gericht op medische en revalidatieaspecten.

Alle kenniskaarten zijn ook in digitale vorm beschikbaar op onze website. Eventuele tussentijdse aanvullingen en correcties worden daar direct doorgevoerd. Zie: www.kennisgroepspeciaal.nl/kenniskaarten.

De foto's in deze kenniskaart dienen uitsluitend als illustratie gezien te worden en de kinderen op de foto's zijn niet per se representatief voor het onderwerp van de kenniskaart.

Kenniskaart Niet Aangeboren Hersenletsel (NAH)

Informatiefolder voor professionals in het onderwijs

Geachte collega,

U hebt te maken of u krijgt te maken met een leerling met Niet Aangeboren Hersenletsel (NAH) binnen uw klas of school. Wij willen u graag informeren over NAH en wat dit voor een leerling in het primair en voortgezet onderwijs betekent.

Zijn er na het lezen van deze informatie nog vragen, neem dan contact met ons op via de website www.kennisgroepspeciaal.nl of met de organisatie waarvan u deze kenniskaart hebt gekregen.

Wat is Niet Aangeboren Hersenletsel (NAH)?

Niet Aangeboren Hersenletsel (NAH) is een verzamelnaam voor alle letsels aan de hersenen die ontstaan zijn na het eerste levensjaar. Dit in tegenstelling tot aangeboren hersenletsel ofwel cerebrale parese (CP). Over CP is een aparte kenniskaart beschikbaar.

Voorbeelden:

- een hersenkeuzing (als gevolg van een trauma),
- een hersentumor,
- een ontsteking in of bij de hersenen
- stoornissen in de bloedvoorziening van de hersenen (herseninfectie, hersenbloeding).

Meestal ontstaat er dus vrij plotseling een afwijking bij iemand die verder tot dat moment een normale ontwikkeling heeft door gemaakt.

- Bij kinderen/jongeren komt een traumatische oorzaak van het hersenletsel, zoals verkeersongeval, een val, ongeluk in speeltuin of bij het sporten, vaker voor dan een niet-traumatische oorzaak, zoals infectie, hersenbloeding of zuurstofgebrek.

- NAH is bij kinderen/jongeren de belangrijkste oorzaak voor blijvende cognitieve en/of gedragsmatige beperkingen, sociale problemen, beperkingen in de mobiliteit en een veranderde kwaliteit van leven. Deze gevolgen kunnen zich thuis, op school en in het dagelijkse maatschappelijke leven uiten, maar worden lang niet altijd direct onderkend.
- Een kind/jongere met NAH raakt door de beperkingen aangewezen op (gespecialiseerde) hulpverlening.

Kenmerken

Door de ingewikkelde bouw van de hersenen is eigenlijk niet te voorspellen welke functies wegvallen of verminderen bij NAH. De klachten bij NAH verschillen van individu tot individu. Dat heeft alles te maken met de plaats van de beschadigingen in de hersenen en de ernst van die beschadigingen. Het is moeilijk in te schatten in hoeverre een leerling met NAH herstel laat zien en op welke ontwikkelingsgebieden dit plaatsvindt. Sommige gevolgen kunnen op meerdere aspecten van de ontwikkeling impact hebben. Denk daarbij aan de:

- *Cognitieve ontwikkeling*: geheugenstoornissen, problemen met ruimtelijk denken, moeite met taakgerichtheid en informatieverwerking. Bij problemen wat betreft het abstract denken ontstaat moeite met conclusies trekken uit eerdere ervaringen, moeite met subtiele aspecten van taal zoals metaforen, humor en sarcasme.
- *Leervoorwaarden*: concentratiestoornissen, verminderde taakgerichtheid en faalangst. Er doen zich problemen voor bij volgehouden aandacht, verdeelde aandacht, selectieve aandacht. Met name bij selectieve aandachtsproblemen reageert de leerling op alle prikkels, waardoor hij/zij snel afgeleid is, snel moe is, druk gedrag vertoont, moeite heeft met hoofd- en bijzaken onderscheiden.
- *Sociaal-emotionele ontwikkeling*: door NAH kan de leerling een beperkt ziekte-inzicht hebben, frustratie ervaren, een laag zelfbeeld hebben, een verstoorde impulscontrole hebben waardoor hij/zij impulsief is, onaangepast gedrag vertoont en/of last heeft van labiliteit/depressiviteit.
- *Verliesverwerking/handicapbeleving speelt een rol* in het leven van een leerling met NAH. De fases die leerlingen doorlopen zijn niet opeenvolgend, en niet eenmalig. Dat wil zeggen dat de gedragingen die erbij horen, ook door elkaar kunnen voorkomen. Men spreekt tegenwoordig niet meer van

fases, maar liever van rouwtaken. We onderscheiden er vijf: 1. Ontkenning en isoleren, 2. Woede, 3. Marchanderen, 4. Verdriet en depressie, 5. Aanvaarding/weet ermee om te gaan.

- *Lichamelijke/motorische ontwikkeling*: de leerling heeft mogelijk coördinatieproblemen/spastische spieren/verlammingen, wat zich kan uiten in slordig of onvolledig werk, mobiliteitsproblemen (zoals staan en lopen), trager bewegings-tempo, duizeligheid, moeilijk of niet praten, (hoofd)pijn en vermoeidheid.
- *Zelfredzaamheid*: problemen met reflectie bij de consequenties van eigen handelen, verminderde taakgerichtheid en problemen met ADL (zelfverzorging/toiletgang/incontinentie/eten/drinken).
- *Communicatie*: communicatiestoornissen ten gevolge van verminderd gehoor, extra gevoelig zijn voor geluiden, oorsuizen. Door receptieve taalproblemen ontstaat moeite met het begrijpen van gesproken en geschreven taal, moeite met het opmerken en begrijpen van non-verbale communicatie en kan figuurlijk taalgebruik letterlijk worden opgevat. Door expressieve taalproblemen kan er moeite zijn met gedachten en gevoelens onder woorden te brengen, intonatie komt niet altijd overeen zoals de leerling bedoelt, waardoor hij/zij

verkeerd begrepen kan worden. Ook kunnen er woordvindingsproblemen zijn of worden woorden verwisseld.

- *Sensorische/proprioceptorische waarneming*: problemen zoals aandacht voor lichaam, positiezin en ruimte aan de aangedane zijde. Dit is veranderd of verminderd en de leerling is zich hier niet van bewust (dit heet *Neglect*).

Revalidatie en onderwijs

Er is een wezenlijk verschil tussen de ontwikkeling voor en na het Niet Aangeboren Hersenletsel.

Kinderen/jongeren met NAH worden meestal begeleid door een multidisciplinair team van een revalidatiecentrum of een Universitair Medisch Centrum. Het team kan ondersteuning bieden om de voorwaarden voor het schoolgaan te realiseren. De leerling gaat naar een mytylschool of naar het regulier onderwijs. Sommige leerlingen zullen tijdens hun schoolloopbaan specifieke operaties en behandelingen nodig hebben. Dit kan leiden tot schoolverzuim en extra onderwijsachterstand. Vaak kan in een ziekenhuis of revalidatiecentrum wel onderwijs gevolgd worden.

- *Visuele waarneming*: een regelmatig voorkomend visueel probleem is *Hemianopsie* waarbij de leerling een helft van het beeld niet ziet. Dit kan gevaarlijk zijn in het verkeer en de leerling kan schrikken als hij/zij aan de aangedane zijde benaderd wordt.

Bij NAH kan sprake zijn van langzaam, voortschrijdend herstel. De omvang van het herstel is echter ook verschillend van persoon tot persoon en afhankelijk van de ernst/uitgebreidheid van het letsel. Meestal is dit herstel slechts gedeeltelijk en heeft de leerling restverschijnselen. Het grootste herstel vindt over het algemeen plaats in het eerste jaar na het letsel.

Tips voor collega's die leerlingen met NAH gaan begeleiden

Dit is een lijst waarin de mogelijke aandachtspunten bij leerlingen met NAH concreet worden uitgewerkt. Niet alle aandachtspunten hoeven dus van toepassing te zijn. Ten aanzien van alle genoemde 'acties' gaan we er uiteraard van uit dat deze vóórdát ze worden toegepast met de leerling zijn besproken, dat de leerling het belang ervan inziet en het met de handelwijze eens is.

- Verdiep u in de uitleg over hersenletsel en de specifieke gevolgen voor deze leerling en bespreek vanuit respect en waardering (relatie) met ouders en leerling op welke wijze en in welke mate de leerling geholpen wil worden (autonomie).
- Zoek naar een evenwicht tussen hulp en zelfstandigheid; ga zoveel mogelijk uit van mogelijkheden (wat kan wel/competentie) en gebruik de sterke kanten van de leerling om de zwakke kanten te compenseren.
- Overschat de leerling niet op sociaal-emotioneel gebied. Soms is er niets te zien aan een leerling, maar zijn een specifieke aanpak en specifieke aandacht wel nodig.
- Houd rekening met gedragsproblemen als gevolg van het letsel. Bij leerlingen met NAH kunnen emoties vervlakken, zij kunnen ongeremd gedrag vertonen of impulsief reageren.
- Leerlingen met NAH schatten vaak hun eigen capaciteiten verkeerd in omdat ze niet altijd een goed inzicht in hun aandoening hebben. Houd hier rekening mee.
- Accepteer geen onaangepast gedrag maar reageer geduldig. Een beroep doen op zelfkritiek om gedrag te veranderen werkt meestal niet. Analyseer samen met de leerling de situatie en stel samen gedragsregels op.
- Als zich moeilijke situaties voordoen helpt het om deze situaties stap voor stap terug te halen. Door vragen te stellen en die samen te beantwoorden gaat u met de leerling na wat er precies gebeurde. Daarna volgt het beantwoorden van de vraag: wat moeten we nu doen om het voortaan goed te laten gaan?
- Ondersteun de leerling met NAH bij het (h)erkennen van beperkingen en bij het vinden van compensatiemethoden.
- Wees alert op verandering van emoties en biedt ruimte voor uiting ervan.
- Overleg bij teruggetrokken gedrag, lusteloosheid, uitingen van wanhoop met ouders en arts. Schakel bij zorgen ten aanzien van dit punt een deskundige in om met de leerling in gesprek te gaan (Handicapbeleving).
- Schrijf een op de leerling toegesneden 'Paspoort' voor de groepsmap om iedereen die met de leerling werkt op de

hoogte te houden van de specifieke problemen/stemmingen die kunnen samenhangen met NAH.

- Laat bij traagheid (motoriek/communicatie) de leerling zoveel mogelijk zelf de activiteiten en zinnen afmaken, vul het zo weinig mogelijk voor hem/haar in. Probeer wel vooraf de taak te reduceren om overbelasting te voorkomen.
- Ook de informatieverwerking van de leerling kan trager verlopen; neem de activiteit niet over maar geef extra tijd. Houd er rekening mee dat het geen gebrek aan motivatie of luiheid is maar een gevolg van de aandoening.
- Het motorisch geheugen kan aangetast zijn, waardoor de leerling moeite heeft met het maken van een ruimtelijke inschatting. Valkuil kan zijn: een verkeerde inschatting van de fysieke capaciteiten (fysieke gevolgen hoeven niet altijd zichtbaar te zijn; zoals minder kracht/gevoel/coördinatie).
- NAH-leerlingen hebben vaak moeite de theorie uit boeken om te zetten in praktische handelingen. Geef veel voorbeelden, vertaal de theorie naar de praktijk.
- Pas preteaching en herhaling toe en check informatie door de leerling de opdracht hardop te laten herhalen.
- Fingeer zelf als rolmodel door hardop te spreken bij het bedenken van oplossingen voor een leerling die over beperkte probleemoplossingsvaardigheden beschikt.

- Leerlingen met NAH hebben vaak moeite een hoeveelheid lesstof in één keer te overzien. Vaak kunnen zij slecht tegen drukte en hebben ze moeite met zich concentreren. Zij zijn sneller overbelast dan de 'gemiddelde' leerling, dus spreek rustmomenten af en zorg ervoor ze ook toe te passen.
- De leerling kan soms zijn/haar cognitieve beperkingen compenseren, maar als er stagnatie te zien is in de schoolresultaten, schrijf dit dan niet toe aan onwil. Het hersenletsel kan hiervan immers de oorzaak zijn.
- Zorg voor goede afwisseling tussen inspannende en ontspannende activiteiten.
- Overschat de leerling niet op cognitief gebied.
- Als de leerling coördinatieproblemen in de handen heeft, pas dan de verwachtingen ten aanzien van schriftelijk werk aan en beperk de hoeveelheid schriftelijk werk. Denk aan extra tijd bij toetsen en invuloefeningen en laat de leerling mondeling in plaats van schriftelijk antwoorden. Digitaal werken is ook een mogelijkheid.
- Bied een rustige, stabiele en prikkelarme omgeving aan met een vaste structuur. Koptelefoon en study-buddy kunnen hierbij helpen.

Boven alles geldt het motto:

*Gewoon waar mogelijk,
speciaal waar nodig!*

Wat leerlingen hiervan zelf vertellen...

Ibrahim

"Mijn mobieltje is mijn geheugen. Zo kom ik op tijd, denk ik aan mijn boeken, zit ik in het juiste lokaal, word ik rustig van mijn muziek. Ik kan niet zonder. Een school waar ik geen mobieltje mag gebruiken is dus niet geschikt voor mij."

Noelle

"De dingen die ik al wist weet ik nog steeds. De dingen die ik na mijn ongeluk wil weten kan ik eigenlijk niet onthouden. Ik leef qua schoolwerk dus in het verleden."

Joris

"Na elf maanden therapieën, aangepast onderwijs, fietstraining, gesprekken met de psycholoog en revalidatiearts, was het genoeg. Na de grote sprongen vooruit in de beginperiode werd er weinig tot geen vooruitgang meer geboekt. Toen drong het tot mij door dat echt grote vooruitgangen niet meer te verwachten zijn. Hier zou ik het mee moeten doen."

Meer informatie

Publicaties

- **Kinderrevalidatie.** M.J. Meihuizen-de Regt, J.M.H. de Moor, A.H.M. Mulders, (2009; 4e herziene druk), *Van Gorcum*.
- **Onderwijsprotocol voor leerlingen met NAH.** Geschreven door Vilans in samenwerking met cluster 3 scholen en in opdracht van het Landelijk Expertise Centrum Speciaal Onderwijs, LECSO.
www.lecso.nl/nieuws/308670-presentatie-protocol-nah-niet-aangeboren-hersenletsel-?sublist=12009

Websites

- **www.hersenstichting.nl**
Hersenstichting Nederland.
- **www.hersenletsel.nl**
Nederlands Centrum Hersenletsel.
- **www.hersenletselorganisaties.nl**
Landelijk Platform Hersenletsel (LPH).
- **www.cerebraal.nl en www.brainkids.nl**
Vereniging voor mensen met NAH.
- **www.hersenkneuzing.nl**
Informatie en steun voor (verkeers)slachtoffers met een hersenkneuzing (Stichting Contusio Cerebri Fonds).
- **www.kennisgroepspeciaal.nl**
Kennegroep Speciaal waarin expertise van samenwerkende mytylscholen gebundeld is.
- **www.nah-algemeen.nl**
Voor en door mensen met NAH.
- **www.nah-zorg.nl**

Dit is een uitgave van Kennisgroep Speciaal, bestaande uit:

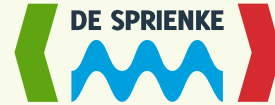
Onderwijscentrum
Leijpark

veerkrachtig onderwijs
voor SO en VSO

De Kleine Prins

Creëert mogelijkheden

Uitdaging Beweging Perspectief

stichting
de **KORRE**

Mytyschool
Roosendaal

adelante

haal het beste uit jezelf

inos

Stichting
Katholiek Onderwijs
Breda

mytyschool
eindhoven

MYTYLSCHOOL
GABRIËL
's-hertogenbosch